FIGURING EROS IN THE BYZANTINE NOVEL AND ITS ADAPTATIONS: *HYSMINE AND HYSMINIAS*

Andreea Oana TINCA
University of Bucharest

Abstract: This paper aims at analyzing the imagery of love in Hysmine and Hysminias, Eumathios Macrembolites's medieval novel, whose 18th century translation into Romanian was personalized to such an extent that it represents a whole new work and can therefore be discussed in the context of Romanian „popular books" (the so-called „cărți populare"). The text makes use of some Byzantine literary devices, such as the figure of Eros basileus enveloping an allegory of the almighty love, which the inexperienced protagonist should come to know and bow to. The tangible presence of the god, as well as the rendition of love as unnamable rapture and complete belonging to each other, hint at an underlying mystical conception of the erotic.

Keywords: eros, medieval, romance, mystic, byzantine

Ismin și Isminia, romanul scris de Eumathios Macrembolites în secolul al XIII-lea, figurează printre produsele „renașterii bizantine", alături de *Rodanthe și Dosikles* (Theodoros Prodromos) și *Drosilla și Charikles* (Niketas Eugenianos). În Biblioteca Academiei Române se păstrează o traducere manuscrisă (Ms. 4246), pe care D. Popovici o atribuie lui Ioan Cantacuzino[1], considerând că are drept original traducerea în franceză realizată de Fr. de Beauchamps. Textul este mai mult decât o rescriere cuminte a romanului antic târziu, în speță *Leucippe și Clitophon*; el este considerat, consensual, cel mai bun dintre romanele bizantine, atât prin valorificarea moștenirii antice (elemente de mitologie, valorizarea elenismului în raport cu populațiile „barbare"[2]), cât și prin rafinarea tehnicilor de compoziție[3]. Rigorile creștinismului răsăritean nu afectează cu nimic acest roman care glorifică senzualitatea în imagini din cele mai îndrăznețe; totuși, recurența erosului deificat, exaltarea personajelor și complementaritatea lor onomastică mimează un discurs apropiat de cel al unei mistici extatice, încărcat de paradoxuri și subsumat unui sens mai adânc – acela că reîntregirea cuplului atrage după sine acceptarea Erosului și a suveranității sale.

În acord cu convențiile romanului antic târziu, textul urmărește întâmplările nefericite ale unei iubiri, de la prima întâlnire a tinerilor, prilejuită de un oficiu religios, până la dizolvarea tensiunii prin intervenția – articulată retoric – a vocii ultimative a oracolului.

[1] D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des Lumières*, Sibiu, 1945, p. 129, apud. Mircea Anghelescu, *Ismin și Isminia*, în *Probleme de literatură comparată și sociologie literară*, Editura Academiei Române, București, 1970, p. 130.
[2] Paul Magdalino, „Some Observations on *Hysmine and Hysminias*", in *Dumbarton Oaks Papers*, nr. 46, *Homo Byzantinus. Papers in Honor of Alexander Kazhdan*, ed. Anthony Cutler și Simon Franklin, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, Columbia, 1992, p. 198.
[3] *Ibid.*

BDD-A22210 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:50 UTC)

Schema narativă îmbogățește cu o buclă modelul romanului antic târziu: Ismin, ales mesager al sărbătorii anuale a lui Jupiter din orașul Eurykomis, merge să anunțe evenimentul în orașul vecin. La Aulicomis îl întâmpină Isminia, cea care face oficiile de gazdă. Se îndrăgostesc, Ismin e obligat să revină acasă după trei zile, familia Isminiei îl urmează pentru a participa la sărbătoare. Aflând că părinții destinaseră fata unei căsătorii iminente, îndrăgostiții fug din cetate. De aici, peripețiile, recunoașterile și deznodământul previzibil pentru degustătorii literaturii de dragoste și de aventuri.

Pledoaria pentru o lectură alegorică apare în prefața traducerii din 1989 în limba germană[4]. Cum ediția nu ne este accesibilă, vom prezenta alegoria așa cum este ea semnalată de Roderick Beaton, unul dintre cercetătorii romanului bizantin. Pentru editorul german, aventurile se cartografiază pe un traseu real: Eurykomis, Aulikomis, Daphnepolis și Artykomis sunt măștile sub care Macrembolites ascunde Alexandria, Constantinopolul, Antiohia și Efesul[5]. În plan alegoric, iubirea protagonistului pentru Isminia se transfigurează ca „vocație a vieții monastice în omul de lume”[6], în timp ce personajul feminin primește rolurile de Biserică, învățătură creștină sau ipostază a lui Hristos. Interpretarea este, desigur, respinsă de Beaton, pe motivul unui excesiv zel alegorizant. Confesiunea lui Ismin (căci textul este scris la persoana I) se poate citi, însă, și în liniile generale ale misticii, unde divinitatea se înfățișează ca Eros și luminează calea perechii rătăcite.

Climatul spiritual al vremii, dominat de mistica panteistă a Sfântului Simeon, Noul Teolog, nu pare să fie asimilat explicit de Macrembolites. Se topește în roman sugestia unui Eros domnind peste ființă și timp, însă prezența zeului este întotdeauna mediată de vis sau de reprezentări picturale:

„Ensuite, pourtant les yeux sur la muraille d’enceinte, j’y remarque de brillantes peintures. L’une d’elles représentoit un trône d’or; sur ce trône étoit assis un jeune enfant d’un extérieur plein de charmes, nu, et portant un arc, un flambeau, et des ailes. Autour de lui, et dans l’attitude de l’esclavage, on voyot des monarques, des potentats, des tyrans, des animaux féroces, et même leurs rois, ainsi que les habitants des airs et les sujets de Neptune. Près de lui se tenoient aussi deux femmes semblables à des fantômes, toutes deux d’une taille démésurée, et annonçant par leurs rides une vieillesse plus que centenaire. L’une d’elles étoit entièrement blanche, l’autre entièrement noire”[7]

Portretul de tip *Eros Basileus*, apariție nouă în romanul bizantin, a fost pus în legătură cu figura lui *Amor* din romanele cavalerești (în special cu *Roman de la rose*[8]), în contextul unei reorientări a genului spre literatura occidentală. Textul mustește de alegorii ekphrastice pe care protagonistul, necopt, nu le poate decoda adecvat, așadar e nevoie de intervenția

[4] Eustathios Makrembolites: *Hysmine und Hysminias*. Eingeleitet, übersetzt und erläutert von Karl Plepelits, Hiersemann, Stuttgart, 1989.

[5] Roderick Beaton, *The Medieval Greek Romance*, ediția a II-a, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 213.

[6] Karl Plepelits, în Eustathios Makrembolites, 1989, apud. Roderick Beaton, *ed. cit.*.

[7] Eumathios Macrembolites, *Aventures de Hysminé et Hysminias*, trad, de Ph. Lebas, Paris, 1828, p. 232.

[8] Carolina Cupane, „Eros Basileus. La figura di Eros nel romanzo bizantino d’amore”, în *Atti della Reale Accademia di Scienze e Arti di Palermo*, vol. 33, 1973-1974.

BDD-A22210 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:50 UTC)

prietenului Kratisthenes pentru ca semnificația lor să se limpezească. Fragmentul citat este glosat în text ca alegorie pentru atotputernicia iubirii, înstăpânită peste ființe, peste zi și noapte. Întâlnirea cu Eros va deveni un motiv recurent, prin care insensibilul Ismin este adus tot mai aproape de înțelepciunea de a accepta evidența iubirii și a-i deveni, astfel, supus. Putem bănui o intenție didactică în spatele fragmentelor ekphrastice, motivată de scenariul inițiatic ce subîntinde evoluția protagonistului, întrucât romanul este și unul al formării.

Romanul bizantin anunță o vârstă a prozei ce privește pentru prima dată către interioritatea individului, de unde și digresiunile de la firul narativ principal, marcate uneori ca monolog meditativ, alteori ca lamento adresat unei iubite inaccesibile sau înstrăinate. Altele erau încercările pe care le avea de înfruntat cuplul din romanul antichității târzii: „Cu totul absentă din orizontul sentimental al romanului grec este, în sfârșit, faza curtării: eroul și eroina nu au de depășit decât obstacole exterioare, raportul emoțional dintre ei este clar încă de la început.”[9] În schimb, faptul de a-l servi pe Jupiter îl înfășoară pe Ismin într-o aură de indiferență față de lume, pe care personajul și-o întreține cu superbie; deși înțelege coregrafia delicată a mâinilor Isminiei care îi aduc cupa la banchet atingându-le în trecere pe ale sale, îi disprețuiește eforturile (uneori ostentativ, iar aici intenționalitatea didactică a textului începe să-și dezvăluie mecanismele). Întâlnirea cu un Eros personificat funcționează ca o binevenită lecție de morală, prin care zeul iubirii îi încredințează fata:

„Au milieu de ce chœur si brillant et si gracieux au milieu des couronnes, des hymnes, et des chants d’amour, j’apperçois encore le fils de Vénus assis sur sur son char élevé ; il étoit vêtu avec une magnificence royale, et tenoit Hysminé par la main. À cette vue, je demeurai frappé de surprise. Hysminias, me dit-il, voilà ton Hysminé. Elle est à toi. Et en prononçant ces paroles il mit la main d’Hysminé dans la mienne, puis s’envola loin de mes yeux, entraînant le sommeil avec lui.”[10]

Ismin nu dă semne a înțelege întâmplarea altfel decât ca pe un act literal de generozitate. Ființa care își învestește soarta în celălalt în detrimentul voinței pare deocamdată o ficțiune la care mintea personajului masculin rămâne opacă. Abia odată cu constrângerile exterioare, adică atunci când primește vestea că cele trei zile s-au scurs și e vremea pentru a se întoarce la Eurykomis, apar atașamentul pentru Isminia, noaptea albă, somnul în zori și visele de împlinire.

În miezul acestei povești care în ultimă instanță nu își dorește decât să fie salvată de la uitare (Ismin își compară tribulațiile cu muncile lui Hercule și cere îndurare – și nemurire – de la Jupiter), consemnarea trecerii de la deznădejde la bucurie se îmbină cu o conștiință a artificiului și a operei de artă ca produs artizanal. Nașterea iubirii, cu indecizia pudică a primelor priviri urmate de răbufnirea dorinței, e tema ce i-ar permite autorului să depășească un canon încă debitor doctrinei imitative. Îndrăzneț prin scenele erotice, romanul nu le

[9] Idem, „Concezione e rappresentazione dell’amore nella narrative tardo-bizantina. Un tentativo di analisi comparata”, în *Medioevo romanzo e orientale. Testi e prospettive storiografiche. Colloquio Internazionale Verona, 4-6 aprilie 1990*. Volum îngrijit de A. M. Babbi, A. Pioletti, F. Rizzo Nervo, C. Stevanoni, Rubbettino, 1992, p. 285 (tr. mea).

[10] Eumathios Macrembolites, *op. cit.*, p. 134.

BDD-A22210 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:50 UTC)

introduce, totuși, decât în momentele onirice sau ca artefacte alegorice, vădind o justificabilă precauție. Într-un climat în care Părinții Bisericii consideră că „boala din dragoste" e o slăbiciune prin care spiritul se îndepărtează de traseul ascendent, „dragostea e înțeleasă ca o maladie spirituală și fizică ce întunecă rațiunea, distruge psihicul, slăbește omul, e cauza morții sale naturale și fizice"[11], așadar singura posibilitate de a scrie în acord cu restricțiile religioase rămâne obiectivarea în text a naratorului, care devine sieși judecător[12]. Pentru a se conforma acestui topos, Ismin își relatează povestea la persoana I.

Dacă se poate vorbi despre o dimensiune mistică a romanului nostru, aceea se poate găsi tocmai în tratarea suferinței, învestită cu sens și direcționată spre momentul reunirii perechii. În subsolul textului e înscris cuplul arhetipal, strâns unit în polaritatea jungiană a lui *animus* și *anima*, idee ce se regăsește în convergența nominală a protagoniștilor. În narațiune, polaritatea Ismin-Isminia îmbracă forma unei *unio mystica* numai după personajele trec prin cercurile dorinței alimentate de neliniște și distanță:

„Chratisthène sortit. Resté seul sur ma couche, j'étois agité par les fluctuations de mille pensées, comme un vaisseau balotté par lesvagues et par la tempête. La tristesse, la joie, la frayeur, la confiance, s'emparoient tuor-à-tour de mon esprit, et tour-à-tour je passois du plaisir à la crainte. L'espoir du succès charmoit mon ame, mais la crainte du malheur ébranloit mon esprit."[13]

Așa cum misticii aveau să găsească lumina divină la capătul nopții, Ismin petrece, aici, o noapte de tulburare numai spre a regăsi o Isminia și mai strălucitoare după aventurile despărțirii.

Textul românesc păstrează în centru imaginea unui Amor despotic, recunoscut pentru puterea sa de către personajele mature, însă nu și de neinițiatul Ismin. Lui i se înscenează un proces în care zeul ia un chip tiranic, cu arcul și săgețile transformate în arme letale întrucât, în logica textului, cel ce ignoră stăpânirea iubirii are de plătit cu viața:

„Amoriul să afla cu arcul în mână, ochii lui înfricoșați, fața înfocată de mânie și cu nebăgare de samă la cinstea ce îi dam făr de vreme. « Tu ești, obraznicule muritoriu, îmi zisă cu un glas înfricoșat, tu ești acela ce stai împotriva puterii mele? Tu ești acela carile singur vrei să scapi de puterea mé? Acest dumnezău a căruea te țîi ministru, însuși el nu me-au stătut cu împotrivire. Să mori, obraznicule, să mori, căci eu nu priimăsc o inimă ce mă aruncă și nu mi să supune! Voesc sângele tău! » Eu mă aflam în vremea aceea ca un dobitoc gata spre jărtfă și carile aștaptă mâna preotului ca să-l junghie. Văzuiu brațul înnălțat, arcul întins, săgețile gata a să porni și era toate gata spre răsplătirea vinovății mele."[14]

[11] Massimo Ciavolella, *La "malattia d'amore" dall'Antichità al Medioevo*, Bulzoni Editore, Roma, 1976, p. 133 (trad. mea).
[12] *Ibid.*, p. 134.
[13] Eumathios Macrembolites, *op. cit.*, p. 133.
[14] *** *Ismin*, în Ms. Rom. 4246 BAR, f. 16^{v}.

BDD-A22210 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:50 UTC)

Fragmentul face parte din visul lui Ismin și este decodat de Cratisthen drept erupție a sentimentului de o violență ce nu poate fi înăbușită. Săgeata lui Amor e un *pharmakon*: dragostea oferă justa măsură pentru ca îndrăgostitul să se poată vindeca de boală, în timp ce o respingere trăiește latent și răbufnește oniric. Unui cititor contemporan, episodul îi poate părea șarjat. Pentru gustul bizantin, însă, alegoria are o conotație pozitivă, întrucât concentrează o doctrină în care valoarea artistică se judecă în măsura asemănării cu un model[15]. De aici, preferința pentru reprezentările mitologice și abundența scenelor ekphrastice.

Atenția pentru artificiul retoric transpare și în discursul rostit de protagonist către Cratisthen:

„Tu, fiiul ceriului, prieteșugul dumnezăesc, tu ești darul cel mai dulce care dumnezău întru dragostea lui au dăruit oamenilor. Tu cunoști mai înainte voințile lor și treci către dânșii prin a ta bună voe și te dai cu bucurie inimilor lor, ce sînt gata a te priimi. Păgânii nu-l cunosc, căci aceia ce eai număsc prieteșug nu iaste decât o nălucire și legătura ce-i trage pre ei spre prieteșug iaste vicleană și interesată, căci numai nevoe și trebuința ce are unii pentru alții îi silește să cunoască între ei oarișcare unire. […] Ce dăosăbire de ceea ce să petrece între noi! Având tot același gând, tot aceeași poftă și tot o voință, bucuriea și necazul iaste împărtășit între noi. Fericirea ta iaste pentru mine și a mea pentru tine, sufletul mieu iaste al tău și al tău iaste al mieu.”[16]

Sesizând înflăcărarea lui Ismin, Cratisthen îl anunță că ceea ce el prezintă este, de fapt, o simptomatologie a iubirii. Încercând să elogieze prietenia, Ismin se se lasă purtat de patimă și își descrie dragostea nenumită pentru fata de la palat: „Nu, iubitul mieu Ismin, nu, nu vei auzi mulțămire din gura mé, căci Isminiea va zavistui, că aceste ce închipuești întru mine și le zici pentru mine nu sînt pentru mine, ce pentru dânsa tu te amăgești întru fadacsea ta, căci vrând să lauzi și să perigrapsăști prieteșugul, ai lăudat și ai perigrapsit amoriul, fiindcă cel ce nu l-au simțit nu poate niciodată a grăi așa de curat pentru dânsul”[17]. Iubirea desăvârșită și demnă de slavă se conturează, așadar, ca uniune mistică, greu accesibilă și la fel de greu descriptibilă. Paralelismul, repetiția și chiasmul sunt figurile predilecte ale discursului citat, ceea ce înseamnă că dragostea mistică, figurată aici printr-un imaginar violent și tumultuos, se naște și din exploatarea paradoxului.

Mircea Anghelescu citește stările de tulburare ale personajului (specifice doar versiunii românești, nu și traducerii franceze) în cheia gustului preromantic pentru literatura meditativă, cu eroi ce încep să își chestioneze interioritatea[18]. Faptul că romanul s-a tradus într-o Franță libertină, iluministă, a contribuit la accentuarea efectivă a elementelor sentimentale, dar și la receptarea textului ca literatură sentimentalistă. La mijloc poate fi și problema interpretării, înscrisă în codurile epocii ce restituie texul, acordându-i un loc și o etichetă în canonul propriu.

[15] Roderick Beaton, *op. cit.*, p. 63.
[16] *** *Ismin*, ms. cit.
[17] *Ibid.*
[18] Mircea Anghelescu, *art. cit.*, p. 132.

BDD-A22210 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:50 UTC)

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului "Cultura română şi modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077.

Bibliografie

Corpus de texte:

*** *Ismin*, în Ms. Rom. 4246 BAR.

Macrembolites, Eumathios, *Aventures de Hysminé et Hysminias*, trad. de Ph. Lebas, Paris, 1828.

Studii critice:

Anghelescu, Mircea, *Ismin şi Isminia*, în *Probleme de literatură comparată şi sociologie literară*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1970.

Beaton, Roderick, *The Medieval Greek Romance*, ediția I, Cambridge University Press, Cambridge, 1989; ed. a II-a, 1996.

Ciavolella, Massimo, *La "malattia d'amore" dall'Antichità al Medioevo*, Bulzoni Editore, Roma, 1976.

Cupane, Carolina, „Eros Basileus. La figura di Eros nel romanzo bizantino d'amore", în *Atti della Reale Accademia di Scienze e Arti di Palermo*, vol. 33, 1973-1974.

Idem, „Concezione e rappresentazione dell'amore nella narrative tardo-bizantina. Un tentativo di analisi comparata", în *Medioevo romanzo e orientale. Testi e prospettive storiografiche. Colloquio Internazionale Verona, 4-6 aprilie 1990*. Volum îngrijit de A. M. Babbi, A. Pioletti, F. Rizzo Nervo, C. Stevanoni, Rubbettino, 1992.

Magdalino, Paul, „Some Observations on *Hysmine and Hysminias*", in *Dumbarton Oaks Papers*, nr. 46, *Homo Byzantinus. Papers in Honor of Alexander Kazhdan*, ed. Anthony Cutler și Simon Franklin, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, Columbia, 1992.

BDD-A22210 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:50 UTC)